

Вера Спасеновић<sup>1</sup>  
Филозофски факултет  
Одељење за педагогију и андрагогију  
Београд

UDK - 316.644:371.136(100)  
371.213.3(100)  
37.064.2(100)  
Оригинални научни рад  
НВ. LXII 1. 2013.  
Примљен: 1. VIII 2012.

## ИЗГЛЕД ТИПИЧНОГ НАСТАВНИКА: ВИЂЕЊЕ УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА ИЗ РАЗЛИЧИТИХ ЗЕМАЉА

**Апстракт** *На доживљај појавности наставника, односно на начин на који се опажа његов изглед указала су поједина истраживања, али је ова проблематика ретко разматрана из компаративне перспективе. Циљ овог рада јесте поређење налаза истраживања спроведеног у 10 земаља о изгледу типичног наставника. Основни извор података на којима се темељи компаративна анализа јесу појединачни извештаји о истраживању из земаља укључених у заједнички пројекат. Упитником примењеном у оригиналном истраживању тражено је од испитаника да опишу и/или нацртају како изгледа типичан наставник, а одговори су прикупљени од 1.053 ученика и 408 наставника. Сличности и разлике у визуелној перцепцији наставника анализирани су у оквиру издвојених седам категорија: пол; узраст; начин облачења; накит, украси и други предмети које носи; израз лица и говор тела; глас и начин говора и однос према ученицима. Обављена упоредна анализа указала је на одређене сличности, али и разлике међу земљама у опажању изгледа типичног наставника. Показало се да и ученици и наставници релативно повољно описују изглед наставника, с тим што је та слика нешто позитивнија код наставника. Заједничко за већину земаља јесте да су испитаници неретко описивали идеалног, а не типичног наставника, као и да су, поред изгледа, пажњу обраћали и на друга својства, нарочито однос и понашање према ученицима, које су негативније процењивали него кад је реч о изгледу.*

**Кључне речи:** *типичан наставник, изглед (појавност) наставника, компаративна анализа*

## "TYPICAL TEACHER" IMAGE: HOW STUDENTS AND TEACHERS FROM DIFFERENT COUNTRIES VIEW THEM

**Abstract** *A few researches tackled the problem of how teachers are perceived, but none from a comparative perspective. The aim of our research was to compare the research results from ten different countries about the image of a typical teacher. Individual reports of the research in the countries which were included in the project were the source of data for our comparative analysis. The questionnaire used in the original research required from the participants to describe in writing and/or draw a picture of what a typical teacher looks like, and the answers were collected from 1053 students and 408 teachers. The similarities and differences in visual perception of teachers were analyzed within seven categories: sex, age, way of dressing, jewellery and other decorative items, facial expressions, body language, voice and manner of speech, and attitude*

<sup>1</sup> vspaseno@f.bg.ac.rs

towards students. The comparative analysis revealed certain similarities, but also some differences between the countries regarding the typical teacher image perception. It turned out that both the students and the teachers had described the teacher image relatively favourably, the image coming from the teachers being somewhat more positive. Common for the majority of the countries was that frequently the respondents described the image of an ideal teacher; but also that they paid attention to other features, especially the attitude and behaviour towards students which were evaluated more negatively than visual image.

**Key words:** typical teacher, visual image of the teacher, comparative analysis.

## КАЧЕСТВА ТИПИЧНОГО УЧИТЕЛЯ: МНЕНИЯ УЧЕНИКОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИЗ РАЗНЫХ СТРАН

**Резюме** *На восприятие учителя и на то, как мы воспринимаем его внешний вид, указывают некоторые исследователи, но эта проблема редко обсуждалась из угла сравнительного анализа. Целью данного исследования является сравнение результатов исследований, проведенных в 10 странах, о внешнем виде типичного учителя. Основными источниками данных для сравнительного анализа являются отдельные отчеты исследователей из стран, участвующих в совместном проекте. В анкетах первоначальных обследований требовалось описать и/или нарисовать, как выглядит типичный преподаватель. Ответы были собраны на примере 1053 учеников и 408 преподавателей. Сходства и различия в зрительном восприятии преподавателей были проанализированы в рамках выделенных семи категорий: пол; возраст; одежда; ювелирные изделия, украшения и другие предметы; выражение лица и язык тела; голос и манера речи; отношение к ученикам. Результаты сравнительного анализа показали, что существуют определенные сходства, но и различия между странами в определении вида типичного учителя. Оказалось, что и ученики и преподаватели относительно положительно описывают внешний вид учителя, хотя эта картина немного положительнее у преподавателей. Общим для большинства стран является то, что респонденты чаще называли идеального, чем типичного учителя, и что, кроме внешности обращали внимание и на другие свойства, в частности, отношение и поведение по отношению к ученикам, которые оцениваются более отрицательно, чем когда речь идет о внешности.*

**Ключевые слова:** типичный учитель, внешний вид учителей, сравнительный анализ

### Увод

У педагошкој литератури о наставницима доминирали су током протеклих деценија радови прескриптивног карактера и истраживања усмерена на идеал наставника, односно на питање какав наставник треба да буде. Ређе су била заступљена истраживања о томе какав наставник заиста јесте, односно каква је слика типичног наставника (Вујисић-Живковић и сар., 2006). Такође, кад је реч својствима наставника<sup>2</sup>, пажња истраживача је била чешће усмерена на наставникове професионалне и личне квалитете,

<sup>2</sup> Осим ако није другачије наглашено, под термином наставник, коришћеном у граматички мушком роду, подразумеваће се оба пола.

а само спорадично на његов изглед, односно појавност. У мери која је подложна променама, она одражава наставникову личност и његово животно искуство, па иако на први поглед не делује као превише важна, може представљати релевантан фактор утицаја на децу и младе (Vick, 2000).

Начин на који ученици и колеге виде наставника умногоме је израз угледа који он ужива у друштву. Ставови наставника о сопственом пожељном изгледу део су њиховог професионалног идентитета, који се мења као резултат позиционираниости професије у друштву. Ове ставове можемо да доведемо у везу са владајућим социокултурним нормама о изгледу наставника које су великим делом друштвено-историјски условљене. Промене у ставовима професионалне заједнице, с једне, и ставова шире социјалне заједнице, с друге стране, приметне су у различитим срединама. У Србији су, на пример, нарочито уочљиве у периоду до осамдесетих година XX века и након тога. Идеолошки образац који је доминирао политиком образовања до осамдесетих година диктирао је и одређене скривене поруке везане за изглед наставника: док су ученици носили кецеље, наставници су се такође својом појавом уклапали у једноличну, неупадљиву слику.

На доживљај појавности наставника указала су поједина испитивања, превасходно у северној Америци (Mitchell & Weber, 1998; Bolotin & Burnaford, 2001), а организоване су и међународне конференције с том тематиком (на пример: *The Teacher: Image, Identity, Icon at the University of Glasgow*, 2008). Међутим, у доступној литератури до сада нема података о компаративној студији заснованој на договору истраживача из већег броја земаља да истовремено примене јединствену методологију. Резултати таквог амбициозно замишљеног истраживања објављени су јуна 2012. године (Kestere et al., 2012a), а утолико су интересантнији што је њиме, уз девет других земаља, обухваћена и Србија (Spasenović, 2012). Публикација проистекла из тог заједничког подухвата садржи одвојено приказане резултате појединачних истраживања, уз релативно концизно завршно поглавље (Kestere et al., 2012b), тако да је остало да се тек обаве подробна поређења.

## Опис истраживања

**Циљ** овог рада представља поређење налаза истраживања које је спроведено у 10 земаља о изгледу типичног наставника. Намера нам је да, полазећи од резултата појединачних истраживања, детаљно анализирамо сличности и разлике између земаља у којима су испитиване визуелне представе о наставнику.

Изворе података на којима се темељи ова компаративна анализа чинили су:

- радни документи усаглашени током припремне фазе рада

– монографија *The visual image of the teacher* (Kestere et al. 2012), која садржи извештаје о истраживању из свих земаља укључених у заједнички пројекат.

Испитивањем су обухваћене земље са четири континента: шест из Европе (Бугарска, Грчка, Енглеска<sup>3</sup>, Летонија, Словенија и Србија), две из Азије (Пакистан и Турска<sup>4</sup>) и по једна из Африке (Јужна Африка) и Америке (Мексико). Поменуто истраживање реализовало је 19 истраживача из 10 земаља, од којих већину чине универзитетски наставници са катедри за компаративну педагогију и образовање наставника.

Методолошки приступ оригиналног истраживања био је садржан у заједничком упутству (*Research Guidelines* – непубликовани документ) чију је суштину представљало обликовање упитника састављеног од само једног питања: *Опиши и/или нацртај како изгледа типичан наставник*. Питање је било пропраћено кратким објашњењем испитаницима да приликом описивања типичног наставника слободно наведу особине којих се сете, а да, примера ради, то могу бити физички изглед, начин облачења, глас и начин говора, покрети тела и слично. Упутство је срочено на такав начин како би се испитаницима помогло да боље разумеју намеру истраживача, али и да би им се пружила могућност да самостално и неспутано креирају „слику” типичног наставника. Форма упитника је била идентична у свим земљама: на првој страни листа (А4 формата) тражило се да опишу изглед типичног наставника, а на другој страни да га нацртају уколико то желе.

Планирано је да узорак истраживања у свакој земљи чини око 100 ученика узраста од приближно 15 година и око 50 наставника, при чему је требало водити рачуна о разноврсности обухвата (различити крајеви земље, град–село, млађи–старији наставници, наставници који предају различите предмете и слично). Иако су у већини земаља ови захтеви доследно поштовани, било је случајева да се, из различитих разлога, од њих одступало.

Од укупног броја испитаника (1.461), већину су чинили ученици (1.053), док је наставника било 408 (табела 1). Узраст ученика био је  $15 \pm 1$  година, а узраст наставника се кретао у широком опсегу од 23 до преко 65 година. У седам земаља за које је приказана структура по полу, однос ученика је био скоро подједнак (354 дечака и 344 девојчице, тј. 50,7% и 49,3%), док је у осам земаља за које је наведен пол испитаника било двоструко више наставница (206 или 67,3%) него наставника (100 или 32,7%).

Разлике у заступљености два пола у великој мери одражавају структуру запослених просветних радника у појединим земљама. Тако је

<sup>3</sup> Енглеска није самостална држава, већ чини саставни део Уједињеног Краљевства, али у овом раду помињемо земље у ширем смислу.

<sup>4</sup> Турска географски припада и Европи, али је највећим делом у Азији.

у Пакистану, где постоји скоро потпуна раздвојеност по полу (у школама за дечаке предају само мушкарци, а у школама за девојчице само жене), узорком обезбеђено учешће ученика и наставника у односу блиском 1:1. У Енглеској је полна структура узорка наставника такође прилично уравнотежена, мада томе није разлог сегрегација полова у школском систему, као у претходном случају.

Табела 1. Основни подаци о узорку

Земља и аутор(и)	Ученици		Наставници	
	Број испитаника и однос полова	Узраст (год.)	Број испитаника и однос полова	Узраст (год.)
Бугарска (Duridanov & Popvasileva, 2012)	115	15	30; 1 м. + 29 ж.	3= $\leq$ 30; 6=30-40; 19 = 41-50; 2>55
Грчка (Calogiannakis et al., 2012)	140	15	52	35-55
Енглеска (Gul Khattak, 2012)	99; 50 м. + 49 ж.	15-16	46; 21 м. + 25 ж.	30-50
Јужна Африка (Wolhuter et al., 2012)	92; 59 м. + 33 ж.	...	6; 2 м. + 4 ж.	2=<30; 1=30-39; 3 = 40-49
Летонија (Kalke, 2012)	100; 52 м. + 48 ж.	15	50; 10 м. + 40 ж.	8=23-28; 38=29-65; 4>65
Мексико (Canales Rodriguez et al., 2012)	110; 48 м. + 62 ж.	15	51; 21 м. + 30 ж.	...
Пакистан (Gul Khattak, 2012)	102; 53 м. + 49 ж.	15-16	54; 25 м. + 29 ж.	28-40
Словенија (Skubic Ermenc, 2012)	89; 43 м. + 46 ж.	14-15	27; 4 м. + 23 ж.	...
Србија (Spasenović, 2012)	106; 49 м. + 57 ж.	14-15	42; 16 м. + 26 ж.	7= $\leq$ 30; 14=31-40; 15 = 41-50; 6>50
Турска (Lozano & Kizilaslan, 2012)	100	15	50	32-47

Као методолошки поступак у оригиналном истраживању коришћена је анализа садржаја добијених података. Одговори испитаника груписани су према садржају у одговарајуће категорије. С обзиром на то да је упутство дато испитаницима већ садржало одређене сугестије о томе које елементе појавности наставника треба имати у виду, не чуди што су у појединачним

истраживањима издвојене исте или сличне категорије одговора. С друге стране, јавиле су се и одређене специфичности, пошто су испитаници имали слободу да обухвате оне особине које су њима упечатљиве. Категорије поменуте у највећем броју појединачних извештаја су следеће: пол (10), глас и начин говора (10), начин облачења (9), говор тела (9), накит и украсни детаљи (8), положај наставника у учионици (8), узраст (7), израз лица (7), личне и професионалне особине (7), физички изглед (4). Наведене категорије у неким случајевима нису биле издвојене као самосталне, већ су се јавиле у комбинацији са неком другом компонентом (рецимо, израз лица је у свих 7 случајева био груписан уз говор тела). С друге стране, дешавало се, мада ређе, да је као посебан издвојен елемент који је у већини других истраживања обухваћен шире дефинисаном категоријом (на пример, фризура или дидактичка средства која наставник користи).

Имајући у виду постојећу класификацију одговора, као и садржај појединих категорија, у овом раду ћемо приказ и анализу сличности и разлика у визуелној перцепцији типичног наставника представити кроз следећих седам елемената: пол; узраст; начин облачења; накит, украси и други предмети које наставник носи; израз лица и говор тела; глас и начин говора и однос према ученицима.

## Резултати истраживања

**Пол типичног наставника.** С изузетком Пакистана, где постоји круто правило да је пол наставника одређен школом у којој ради, наставнички позив се претежно схвата као женска професија. Упадљив изузетак је ситуација у Енглеској, где 75% ученика види типичног наставника као мушкарца. У очима ученика и наставника из Грчке, релативну предност има мушки пол (по 46% у оба случаја, уз један број испитаника који се није опредељивао), а у Мексику је, када се посматрају одговори, однос скоро изједначен – 53%:47% у корист мушкараца међу ученицима, а 47:53% у корист жена међу наставницима. Интересантно је, међутим, да се у графичком приказу већина ученика и наставника из Мексика опредељује за женски пол. У осталим земљама, представа о типичном наставнику везује се за жене, било претежно (Јужна Африка, Летонија, Словенија, Србија), било (скоро) искључиво (Бугарска, Турска). Иначе, статистички подаци показују да је већа заступљеност женског пола у наставничкој популацији у осам од посматраних 10 земаља (супротно је у Турској и Пакистану на нивоу основног образовања, а у Турској и Мексику на нивоу средњег образовања) (UNESCO's Institute for Statistics, n.d.).

**Узрасно доба типичног наставника.** Узрасно доба типичног наставника је чешће описно навођено него што је бројчано прецизирано. То

ствара методолошке тешкоће у интерпретацији, нарочито при поређењу ученичких и наставничких одговора. Проблем се најбоље уочава из појединих коментара у Летонији, где ученик који типичног наставника доживљава као средовечног објашњава да то узрасно доба почиње “већ око 30”, док га наставник смешта у распон „од 45 до 60 година“ (табела 2). Други наставник, несумњиво при крају радног века, свог типичног колегу види као младог, али додаје да то значи “око 40-50 година“. Уз то ограничење, може се констатовати да се типичан наставник доживљава као млад (Пакистан, Турска), млад или средовечан (Грчка, Србија), средовечан (Бугарска, Грчка, Латвија, Словенија) или старији (Енглеска), док се испитаници у Мексику углавном нису бавили тим обележјем.

Табела 2. Узраст типичног наставника

Земља	Ученици	Наставници
Бугарска	Средовечан	40-50 (85%)
Грчка	Млад (46,4%), затим средовечан (37,1%)	Млад (28,4%) или средовечан (36,5%)
Енглеска	Није прецизирано. Из описа и цртежа произлази да су старији.	
Јужна Африка	Средовечан	
Летонија	Средовечан (“већ око 30”)	Средовечан (“45-60”); млад (“око 40-50”)
Мексико	...	...
Пакистан	Млад (нико није поменуо старог)	Млад (нико није поменуо старог)
Словенија	Широк распон	Средовечан
Србија	Млад = преко $\frac{1}{2}$ ; средовечан = $\frac{1}{3}$ ; старији = $\frac{1}{6}$	Средовечан
Турска	Млад	...

За неке земље, као што је, рецимо Србија, налази показују да ученици чешће опажају наставника као млађу особу, а наставници као средовечну. Очигледно је да одговори наставника више одговарају реалности, јер званична статистика показује да је у Србији око 60% наставника узрасног доба између 30 и 49 година, а да четвртина њих има 50-59 година (Влада Републике Србије, 2011). Једно од могућих објашњења зашто код ученика доминира одговор да је наставник млађа особа је тај што је вероватно бар део ученика уместо типичног наставника описивао наставника каквог би желео, односно имао је у виду слику идеалног наставника.

**Начин облачења типичног наставника.** Једино су у Пакистану ученици дали различите одговоре о одевању типичног наставника, што је

разумљиво имајући у виду да постоје мушке и женске школе (табела 3). И дечаци и девојчице цртају га и описују у традиционалној, за ту земљу карактеристичној ношњи, што за жене значи да им је глава покривена марамом. Од свих испитаника, само је један дечак нацртао наставника с краватом. Исте одговоре дају и наставници, с тим што неки од њих напомињу да је та национална одећа стара и изношена због ниских зарада. Већи број наставника наглашава потребу поштовања муслиманских обичаја, што добро илуструје одговор једног испитаника: „*Није битно шта наставник носи, али је важно да буде у складу са исламским правилима облачења.*”

Турска је такође земља у којој религија и традиција изразитије намећу обичаје и понашање. Тамо ученици описују одећу наставника као чисту, прикладну, уредну и “шик”. Наставници, поред тога, додају да је она смерна, испеглана, једноставна, тамнијих тонова. Провлаче се одговори и да је модерна, пријатна и “супер”.

И у Енглеској, где постоји социјално прихваћен кодекс одевања, ученици сматрају да се наставници облаче отмено. Сукње дискретних боја досежу до колена, а одела су црна или сива са широком краватом. Наставници махом не иду у детаље, већ се задовољавају констатацијом да је одевање класично и прикладно.

Летонске норме су мање стриктне, али се очекује да буду поштоване. Стога ученици одећу типичног наставника виде као пристојну, одговарајућу и социјално прихватљиву. Конкретније, њу чине панталоне и кошуља с краватом, односно сукња, блуза и џемпер. Према мишљењу наставника, та одећа је практична, достојанствена, класична, конзервативна, тамних боја, а неки уз то додају и атрибут „демодирана“.

И у Јужној Африци се води рачуна о одевању, али ни ученици ни наставници не истичу каква је, већ каква би требало да буде. По њима, очекује се да је одећа формална, прикладна и пристојна, да одише ауторитетом и да служи за пример. Наилази се и на понеки одговор да наставнице не треба да се облаче провокативно.

У осталих пет земаља описом одеће доминира појам лежерности, а разлике су само у нијансама. Испитаници из Бугарске уз лежерност наводе непровокативност. Наставници је помињу у 100% одговора, док у 86% одговора истичу и спортски стил. Ученици запажају да млади наставници носе фармерке и блузе, а ређе сукње и одела, као и да служе за пример.

У Грчкој постоји разлика утолико што ученици чешће помињу лежерну (67%) и модерну (49%), него класичну (12%) и чисту, односно удобну одећу (9%), док је према наставницима редослед следећи: класична (42%), лежерна (37%), модерна (29%), па чиста, односно удобна одећа (4%).

Уз лежерност и удобност, ученици из Мексика истичу да одећа типичног наставника одговара његовом животном добу те да су, у складу с тим,



старији наставници елегантни и формално одевени. Наставници из Мексика пре свега истичу удобност и прилагођеност прилици.

**Табела 3. Одећа типичног наставника**

Земља	Ученици	Наставници
Бугарска	Непровокативна и лежерна. Служи за пример. Млади носе фармерке и блузе, ређе сукње и одела.	Непровокативна. Спортски и лежеран стил.
Грчка	Лежерна, модерна, класична, чиста и удобна.	Класична, лежерна, модерна, чиста и удобна.
Енглеска	Отмена. Сукње до колена дискретних боја; одела црна или сива са широком краватом.	Класично и прикладно.
Јужна Африка	<i>Треба да је</i> формална, прикладна и пристојна, да одише ауторитетом и служи за пример. Понеки одговор да наставнице не треба да се облаче провокативно.	
Летонија	Пристојна, одговарајућа, социјално прихватљива. Панталоне и кошуља с краватом; сукња, блуза и џемпер.	Практична, достојанствена, класична, конзервативна, демодирана. Тамне боје.
Мексико	Лежерна и удобна. Одговара узрасту. Старији елегантни и формално одевени.	Удобна, прилагођена прилици.
Пакистан	Традиционална, глава покривена марамом и шалваре.	Традиционална, често стара због малих плата.
Словенија	Жене, тип 1: лежерна, спортска, елегантна, модерна (али не дречава). Жене, тип 2: обична, без накита и шминке, праћена лошом фризуром. Мушкарци: млад, спортске панталоне и џемпер.	...
Србија	Коректна, одговарајућа, „нормална“ у смислу: лежерна. Мушкарци: фармерке, кошуље, мајице, џемпери. Жене: панталоне и фармерке чешће него сукње и хаљине.	Класична, пристојна, за 1/3 скромна и јефтина. Панталоне, блузе, некад сукње.
Турска	Чиста, прикладна, уредна, “шик”.	Чиста, смерна, испеглана, једноставна, тамнијих тонова. За неке модерна, пријатна, “супер”, “шик”.

Као и када су други елементи изгледа у питању, ученици из Словеније остају подељени у опису облачења наставница. Једни их виде у лежерној, спортској, елегантној и модерној (али не дречавој) одећи, а други наводе да је њихова одећа обична, без накита и шминке, праћена лошом фризуром. За мушкарце се констатује да носе спортске панталоне и џемпер.

За ученике у Србији, одећа наставника је коректна, одговарајућа и „нормална“ у смислу да је лежерна. Преовлађују запажања да мушкарци носе фармерке, кошуље, мајице и џемпере, а да жене дају предност панталонама и фармеркама у односу на сукње и хаљине. И њихови наставници најчешће помињу панталоне, блузе и понекад сукње. Одећу својих колега означавају као класичну и пристојну. Међутим, једна трећина њих истиче да је одећа скромна, изношена, јефтина и старомодна, и то услед лошег материјалног стања. Илустративан је коментар једне наставнице: „*Носи демодирану одећу из своје младости, јер не може да приушти другу*“.

**Накит, украси и други предмети које носи типичан наставник.** Наводећи обележја која су сврстана у ову категорију, у већини земаља испитаници су имали у виду особе женског пола, што је и разумљиво. Оне носе накит и украсне детаље, као што су огрлице, минђуше, мараме, наруквице, брошеви (Бугарска, Мексико, Словенија, Србија). По мишљењу својих колега, наставнице имају неупадљив, ненаметљив и дискретан накит, прилагођен одећи (Летонија, Словенија, Србија) (табела 4).

Трећина ученика у Летонији запажа да наставник носи наочаре, а тако их представља и на већини цртежа. Други карактеристичан предмет који наставници имају уз себе је црвена хемијска оловка коју користе приликом прегледања ученичких радова. Наочаре често помињу и испитаници из Грчке, као и наставници из Словеније и једна половина ученика из те земље која у виду има старију особу, класичног стила и помало старомодну.

И испитаници из Пакистана наводе сат, наочаре и велику торбу с ученичким радовима као типичне за наставнике. Међутим, специфичност њихових запажања тиче се ношења накита. Услед различитих финансијских могућности пре и после ступања у брак, типична неодата наставница носи јефтинији накит и украсе на одећи, док удата наставница поседује златни накит који, између осталог, обично подразумева 4–6 наруквица на левој руци.

Детаљи који се не јављају у другим земљама, а око којих испитаници из Енглеске постижу сагласност, тичу се ношења кишобрана који се већ пословично везује за време у тој земљи, али и лаптопа, који већина наставника користи у настави заједно с интерактивном белом таблом. Типичан наставник такође се препознаје по томе што, уз малу ташну, вуче са собом велику торбу пуну задатака (вежбанки) и папира. Запажање да наставник не може без чаја или кафе одраз је праксе у енглеским школама да наставник на час долази с овим напицима и држи шољу на катедри. Неки ученици уочавају да наставници носе „фирмиране“ наочаре. Тај детаљ их битно разликује од ситуације у неким другим земљама, превасходно у Пакистану и Србији, где испитаници утисак о наставнику везују за његова ниска примања (торба купљена као половна; јефтин сат са кинеске пијаци; кожна, похабана ташна).

Табела 4. Накит, украси и други предмети које носи типичан наставник

Земља	Ученици	Наставници
Бугарска	Мараме, минђуше, прстење, наруквице.	Мараме, минђуше, наруквице. Нико не сматра да је тетоважа типична, иако је понеки млад наставник тетовиран.
Грчка	Књиге, оловке, наочаре, ташне, огрлице, минђуше.	Наочаре и мушка кравата, ташне
Енглеска	Кишобран (због локалног времена) и лаптоп (припрема интерактивне наставе). Уз малу ташну носе велике торбе пуне задатака (вежбањки) и папира. Неки носе „фирмиране“ наочаре. Неки ученици: наставник не може без чаја или кафе.	
Јужна Африка	Не треба да носи накит ни украсе јер то брани ученицима, па сам мора да пружи пример.	
Летонија	Наочаре, црвена хемијска оловка, неупадљив накит, торба или пластична кеса с ученичким задацима.	Наочаре, велика торба или акт-ташна, ситни комади накита, ешарпа.
Мексико	Бразлетне, огрлице и минђуше. Мушкарци: У Мексико Ситију неки наставници носе дугу косу и минђуше.	Огрлице, прстење, кравата за званичне прилике.
Пакистан	Неудате: пригодни, јефтине украси на одећи. Удате: злато, нарочито 4-6 наруквица на левој руци. Ручни сат као израз тачности. Наочаре. Велика торба.	Ручни сат као израз тачности.
Словенија	1. Мараме. Огрлица, сат, велика торба, као и УСБ око врата. 2. Бисерне минђуше, танак златни ланчић, наочаре на врх носа, ташна. 1 и 2: Ништа нападно.	Наочаре, сат, велика торба, дискретан накит, перле.
Србија	½ их помиње или црта накит, увек уз наставницу. Минђуше, огрлице, затим прстење, наруквице и сатови, па мараме и шнале.	Накит ненападан, прилагођен одећи, дискретан модни детаљ.
Турска	...	...

Као и у случају других обележја, испитаници из Јужне Африке углавном су имали у виду идеалног, а не типичног наставника. Наглашавајући да наставник представља модел за угледање ученицима, сматрају да он не треба да носи накит и друге украсе, зато што то тражи и од својих ученика. Они који су га описивали или цртали с украсним детаљима, образлажу да то доприноси прикладном и пристојном изгледу.

**Израз лица и говор тела типичног наставника.** Већина ученика из Бугарске и Грчке истиче да типичан наставник има задовољан, спокојан,

насмејан, весео и пријатељски израз лица. Неки се ипак не слажу с таквом констатацијом, наводећи да је он љут, строг, нервозан, уморан, намрштен.

У Словенији и Србији утисци су равномерније подељени: једни виде наставника као пријатну, смирену, расположену, насмејану и љубазну особу, а други га опажају као озбиљног, нерасположеног, ретко насмејаног, набораног чела, нервозног и/или стално уморног. Код ученика из Летоније и Мексика скоро да се не помињу позитивни описи израза лица наставника.

За ученике из Енглеске, Пакистана и Јужне Африке заједничко је то што су претежно сви описивали идеалног наставника: пожељно је да наставник буде стрпљив, смирен, благ и пријатан, односно не би требало да буде строг, груб, променљивог расположења или „као робот“.

Када су одговори наставника у питању, приметна је далеко већа сагласност међу њима како унутар земље, тако и између земаља, и то у смислу навођења позитивних одлика. Наставници опажају своје колеге као сигурне и самоуверене (Бугарска, Енглеска, Мексико, Словенија, Србија), односно да би такви требало да буду (Пакистан), али и као сталожене, озбиљне и динамичне особе које су у стању да контролишу своја осећања (Бугарска, Грчка, Србија). Нешто критичнији однос према својим колегама имају наставници из Летоније и делимично из Мексика, као што је уосталом био случај и у одговорима ученика. Према мишљењу наставника из Летоније, израз лица њиховог типичног колеге је замишљен, интеллигентан, нервозан, али не и насмејан.

Да је изражена гестикулација карактеристична за понашање наставника из различитих делова света, потврђују и налази овог истраживања (Бугарска, Грчка, Летонија, Јужна Африка, Мексико, Словенија, Србија). Посебну пажњу тој одлици наставника посвећују ученици из Мексика (70%). У већини ових земаља се наилази на објашњење да наставници користе покрете телом и махање рукама како би били убедљивији док нешто објашњавају и како би их ученици боље разумели (Бугарска, Јужна Африка, Мексико, Словенија, Србија), док ученици из Летоније везују ово својство наставника углавном за ситуације када је љут.

**Глас и начин говора типичног наставника.** Гласан и јасан говор наставника се код већине испитаника из Летоније, Мексика, Пакистана, Словеније и Србије наводи као упечатљиво својство наставника (табела 5). Коментар који обично прати запажање да наставници говоре гласно јесте да је неопходно да сви у учионици могу добро да их чују. Ако се има у виду да неки наставници раде с великим бројем ученика, јасно је да тих говор не би био добро решење. У Мексику, где у неким градским школама одељења имају по 40-50 ученика, чак 90% ученика и 70% наставника истичу важност јачине гласа наставника.

Табела 5. Глас и начин говора типичног наставника

Земља	Ученици	Наставници
Бугарска	Дубок, ауторитативан, али и енергичан, пријатељски оптимистичан, весео. По неким: пискав, монотон, спор, доминантан; наставници непрекидно причају.	Дубок, ауторитативан, али и енергичан, пријатељски оптимистичан, весео.
Грчка	Срдачан, смирен, озбиљан, нежан, промукао.	Срдачан, нежан, смирен, промукао.
Енглеска	Само мали број испитаника је коментарисао начин говора наставника. Кажу да наставник <i>треба да</i> говори гласно како би га сви чули и умереним темпом, као и да се изражава јасно; с обзиром на мултикултурални састав наставног особља, чији су акценат и начин изговора понекад неодговарајући, наставник треба одлично да зна енглески језик.	
Јужна Африка	Говор <i>треба да је</i> јасан и гласан, како би сви могли да чују. Глас треба да одаје ауторитет, али истовремено да је пријатељски и топао. Они који су имали у виду типичног наставника (мањина) наводили су да виче и застрашује ученике. Треба да контролише осећања; не сме да вређа ученике.	
Летонија	Најупадљивије одлике су гласан говор и коришћење књижевног језика; глас смирен, озбиљан; када је љут, подиже тон, оштар је.	Гласан говор (не само у школи, већ свуда), „дидактичан“ тон, добра дикција.
Мексико	Причају гласно (у неким градским школама је много ученика), пријатељски тон.	Говоре јасно и гласно како би их сви ученици чули.
Пакистан	Јасан и гласан говор. Неки истичу како почиње да виче кад су ученици недисциплиновани и кад је изнервиран или да већину времена виче како би контролисао ученике.	Јасан и гласан говор.
Словенија	Већина истиче јасан и гласан говор; остали описи су спорадични. Неки помињу сувише гласан говор, иритирајући глас, непријатно цичање, а други пријатан и опуштен начин говора; не користи сленг.	Говори полако, јасно, смирено.
Србија	Пријатан, јасан, разговетан, гласан, дубок. Подиже глас кад је љут и виче када се изнервира. Спорадично је глас наставника описан као иритантан, пискав, тих, изражајан, ружан.	Причају јасно и гласно, елоквентни су. Глас: пријатан, смирен, дубок, није монотон.
Турска	Лепо се изражава, јасно и разумљиво говори; не користи колоквијалне изразе.	Јасно и разговетно, без локалног акцента; добро се изражава, има богат речник; не користи колоквијалне изразе.

Испитаници из Бугарске углавном описују глас и начин говора наставника као дубок, ауторитативан, али и енергичан, срдачан, оптимистичан или весео (око 70% наставника и ученика). Сагласност у описима

које дају наставници и ученици приметна је и у Грчкој, само је учесталост одговора различита: глас наставника је срдачан (75% наставника и 49% ученика), смирен (67% наставника и 35% ученика), озбиљан (67% наставника и 26% ученика), нежан (63% наставника и 25% ученика) итд.

У Турској се обе групе испитаника повољно изјашњавају о начину на који се наставници изражавају (лепо, разговетно, разумљиво), а позитивно процењују и то што не користе колоквијалне изразе (то помињу и ученици из Словеније). Уз то, наставници из Турске истичу да њихове колеге имају правилан акценат, без локалних специфичности. Начин изговора је очигледно важно питање и у Енглеској, јер услед различитог етничког порекла запослених немају сви наставници пожељан изговор.

У Бугарској, Словенији и Србији код неких ученика срећу се и негативни описи висине гласа и темпа говора наставника (пискав, иритантан, монотон и/или спор). Такође, у Пакистану, Јужној Африци, Летонији и Србији неки ученици бележе да наставници подижу тон или вичу кад су изнервирани и кад су ученици недисциплиновани. Интересантно је да и поједини наставници у Србији помињу подизање тона, али то објашњавају потребом да их сви ученици чују.

**Однос типичног наставника према ученицима.** Приликом описивања односа наставника према ученицима, испитаници из већег броја земаља имали су у виду идеалног наставника (Грчка, Енглеска, Јужна Африка, Пакистан и делимично Србија). Од наставника се очекује да поштује ученике; да је емпатичан и вољан да помогне (Јужна Африка); да је благ, пријатан и отворен (Пакистан); спреман на сарадњу, објективан, осећајан (Грчка), а по мишљењу наставника из Грчке и да је образован и достојанствен. Сличне особине наводе ученици и наставници из Турске, али се код њих не може са сигурношћу тврдити да ли доминира опис типичног или идеалног наставника, с обзиром на то да се, бар код дела испитаника, мешају ове две категорије (табела 6).

Одлика коју сматрају важном ученици из Грчке, Енглеске, Словеније, Србије и Турске јесте да наставник треба да буде праведан, да се равноправно опходи према свим ученицима и да не фаворизује никога, што није увек тако, судећи по одговорима неких од испитаника који су описивали наставника онаквог какав заиста јесте.

Иако позитивно вреднују манире наставника и начин на који предају, чак 70% ученика из Мексика сматра да је типичан наставник строг, груб, доминантан и да лако плане, док, за разлику од њих, три четвртине наставника сматра да се наставници љубазно опходе према ученицима. Неки од ученика из Мексика указују и на променљивост наставниковог понашања у зависности од расположења: „Када дође у школу задовољан, љубазан је према нама, али када дође љут због нечега, казни нас због било чега.“

Табела 6. Однос типичног наставника према ученицима

Земља	Ученици	Наставници
Бугарска	...	...
Грчка	<i>Треба да је</i> спреман на сарадњу, објективан, осећајан, маштовит, образован.	<i>Треба да је</i> спреман на сарадњу, образован, достојанствен, објективан, маштовит, осећајан.
Енглеска	<i>Треба да је</i> фер, да нема миљенике међу ученицима; треба да одржава дисциплину. Ученицима смета што наставник ретко запамти њихово име.	...
Јужна Африка	<i>Треба да</i> поштује ученике; да је емпатичан и спреман да помогне, тако да ученици могу да му се обрате када имају проблем. Појединци који су описивали типичног наставника замерају му да понекад заспи током часа, користи алкохол или прича мобилним телефоном током наставе.	
Летонија	Негативно вреднују емоционални однос наставника с ученицима.	...
Мексико	Строг, груб, користи физичку казну, доминантан, лако плане.	Љубазно се опходи према ученицима.
Пакистан	<i>Треба да је</i> смирен, благ, пријатан и отворен.	<i>Треба да је</i> самоуверен, сигуран у себе и да контролише своја осећања.
Словенија	Љубазан, стрпљив, подржавајући; некад строг и захтеван, али и опуштен и забаван. Строг, груб, намбораст; није спреман да помогне. Неки наводе да не поштује датум реч, прети казнама, фрустрира ученике, лако губи контролу, слабијим ученицима да ниже оцене и онда када знају за више.	Демократичан, сталожен, отворен за дијалог, спреман да помогне, топао, љубазан, особа од поверења. Динамичан, енергичан, вредан, уме да мотивише. Строг, али фер.
Србија	<i>Јесте</i> или <i>треба да</i> буде праведан и емпатичан, да нема различит однос и понашање; да није строг. Неки запажају да има миљенике у одељењу, користи оцену као казну за понашање, иживљава се.	Смирен, емпатичан, разуме ученике.
Турска	Добронамеран, љубазан, пријатан, толерантан, стрпљив, има равноправан однос према свим ученицима; неко са ким могу да поделе личне проблеме.	Има искрен и отворен однос с ученицима; осетљив, љубазан, толерантан, стрпљив, праведан; ученици му се поверавају.

**Цртежи ученика.** Најкритичнији према својим наставницима су енглески дечаци, који их често цртају као страшила (пример је Дракула), а описују их као зле, ћудљиве, склоне да вичу “тишина!” и “ћути!”. Своје

младачко бунтовништво и, вероватно, отпор према ауторитетима уопште, дечаци из Грчке испољавају цртежом наставника као комичног јунака из стрипа или с филма (рецимо, Бетмена), али им опис одражава идеализовану представу о њему, тј. жељу како би наставник требало да изгледа. Ученице у Грчкој такође теже да опишу идеалног, уместо типичног наставника, али га, попут својих наставника, приказују као добро одевеног и префињеног. За разлику од наведеног негативног вербалног портрета који дају њихови другови, ученице из Енглеске се приклањају виђењу наставника који у ликовном приказу својих колега истичу нежне црте, а у опису пријатну спољашност, срдачност, учтивост, префињеност, памет и професионалност.

Убедљива већина ученика из Јужне Африке црта озбиљног наставника, крутог држања. Само на једном цртежу може се уочити дистинктивно расно обележје (боја коже). У Турској, као и кад су вербални описи у питању, испитаници често приказују идеализоване ликове (младе, насмешене, дотеране, модерно обучене особе), док су у Пакистану наставници представљени у традиционалној муслиманској одећи.

На цртежима ученика из Бугарске и Србије доминира класичан изглед наставника, и то претежно особа женског пола, чешиће млађих него старијих.

Један број ученика је наставника нацртао користећи симболе. Поред оних који су се служили традиционалним симболима који се везују за наставника (књига, перо и наочаре; књига на глави уместо капе и сл.), било је и оних чији се симболи могу протумачити на различите начине (кактус; затворен коверат на две ноге; машина перпетуум мобиле или наставник као змија, а ученици као мишеви). И у Мексику се наилази на нестереотипно представљање наставника (карикатуре, цртежи у виду чича Глише и сл.).

## Дискусија и закључци

Обављена упоредна анализа података из 10 земаља указала је на методолошке проблеме настале услед хетерогене обраде одговора. Наиме, у појединим земљама вршена је квалитативна обрада података, у другим је она била квантитативна, а у трећим је постојала комбинација једног и другог приступа. Та околност искрсла је као савладива препрека у обради и приказу резултата, али у истој мери отежава, мада не онемогућава смислену и веродостојну синтезу у делу који следи. Нагласак ће бити на најупечатљивијим налазима, као и на представама о изгледу наставника које проистичу из комбинованог посматрања више категорија које, збирно гледано, чине укупни утисак о појавности наставника. Такође, настојали смо да изведемо одређене импликације за васпитно-образовну праксу, у мери и на начин који налази реализованог компаративног истраживања то омогућавају – извођење генерализованих импликација отежано је чињеницом да је реч о



истраживању које је реализовано у различитим земљама, што је условило да се, поред трагања за сличностима, налази интерпретирају у контексту особености појединачних националних „култура образовања“.

Поређењем визуелних представа о типичном наставнику у 10 земаља уочавају се одређене сличности, али и разлике. Генерално гледано, ученици и наставници релативно повољно опажају изглед наставника, с тим што је та слика код испитаних наставника нешто позитивнија.

Афирмативне констатације посебно су приметне у традиционалним друштвима, где ученици и наставници заступају исте или сличне ставове. Тако за све испитанике у Пакистану наставник изгледа прикладно, скромно (чедно), једноставно, у складу са исламским обичајима, а међу одговорима из Турске преовлађују придеви чист, узоран, уредан. Ученици из те земље, који наставника доживљавају као женско, описују да је она згодна (лепа), насмешена, млада, енергична.

И у Бугарској ученици позитивно оцењују изглед типичног наставника, описујући га као средовечну, насмешену, неформално одевену, смирену особу, а наставници истичу и његову сигурност. Општа сагласност постоји и у одговорима из Грчке, с тим што се посебна пажња посвећује афективним својствима наставника и његовом односу с ученицима. Испитаници из Летоније, слично као и они из других средина, углавном описују особу женског пола, пристојно одевену, која говори јасно и гласно, а разлика у односу на остале земље је у томе што чешће помињу наочаре. Указивање на тај детаљ не изненађује јер испитаници у тој земљи типичног наставника виде као средовечног, а не младог или претежно младог.

У Јужној Африци физичком изгледу наставника не придају велику пажњу, што може да буде израз политичке коректности после периода апартејда када је значај изгледа (тачније, боје коже) доведен до апсурда. У описима доминира слика идеалног наставника. Наставници треба да буду модел за угледање ученицима, али, судећи по одговорима оних који су ипак описивали типичног наставника, може се закључити да је у реалности ситуација другачија.

У две земље је ученичко виђење типичног наставника двојако. Словеначки ученици их деле по узрасту, па описују, с једне стране, младу, насмешену, пријатну особу, средње дуге или дуге косе, а с друге стране, стару, цангризаву, досадну, пристрасну особу, којој наочаре стоје наврх носа. Ученици у Мексику такође имају подељене утиске, те док за неке наставник одише пријатељством, за друге се поставља ауторитарно и незаинтересовано, па је, штавише, груб, агресиван, доминантан, вређа и лако плане. Подељеност искуства поклапа се са разликама које се уочавају између испитаника из градских и сеоских средина. Наиме, у сеоским школама је

дубља и јача веза ученика с наставником, док у граду он долази у контакт са много већим бројем ученика.

За ученике у Србији је типичан наставник млада, неформално одевена, дискретно дотерана жена променљивог расположења, док је наставници виде као смирену средовечну формално одевену особу која контролише своја осећања.

У целини посматрано, наставници су мање критични од ученика у опису изгледа својих колега. Наставник је, према њиховом мишљењу, уредна, пристојно одевена, сталожена и смирена особа, која уме да контролише своја осећања и понашање. Такође, он је самоуверен и сигуран у себе. За разлику од тога, способност контроле понашања је нешто што ученици не сматрају увек типичним за наставнике.

Интересантан је налаз да код једног броја наставника у Србији пројежава незадовољство сопственим материјалним и социјалним положајем у друштву. Несређену фризуру, скромну и стару одећу, незадовољство на лицу и сл. наставници оправдавају недостатком новца и лошим условима живота. Вероватно да се разлози за апатију и немотивисаност наставника, о којој говоре испитаници, а која се огледа у неспремности наставника на промене и унапређивање свог рада, незаинтересованости за реформе које се спровode, као и за континуирано стручно усавршавање, могу тражити у неповољном социјалном статусу и положају наставника у друштву. Супротно томе, ниједан од наставника из Енглеске није истакао незадовољство својим финансијским и социјалним статусом, али су указивали на стрес, умор и оптерећеност обавезама.

Наравно, у свим земљама се у одређеној мери запажају и неповољни описи или цртежи типичног наставника. Они који су претежно негативно процењивали изглед наставника (ружан, дебео, одвратног погледа, рашчупан итд.) били су истовремено и врло критични према његовом понашању и односу према ученицима (нервозан, виче, има миљенике у одељењу, користи оцену као казну за понашање, иживљава се). Вероватно да су, износећи овакву слику наставника, ученици имали у виду сопствено негативно искуство доживљено с одређеним наставником, које су онда некритички генерализовали и на све остале просветне раднике.

Кад је реч о цртежима, заједничко за већину њих, без обзира из које земље потичу, јесте да је наставник на њима најчешће приказан самостално, ван одређеног контекста, док су цртежи на којима је у друштву са децом или међу њима, посебно ван учионице, неупоредиво ређи. Поред типичног, скоро стереотипног, приказа наставника, свуда се јављају и цртежи с негативно представљеним ликом наставника или њихове карикатуре.

Оно што је заједничко за већину земаља јесте да су испитаници неретко приказивали слику идеализованог, а не типичног наставника. У

одговорима једног броја ученика се наилазило на опис како наставник треба да изгледа, односно каквог наставника желе, као што је на пример исказ: „Наставница треба да је млада, лепа, са дугом црном косом, модерно обучена...“ или „Волео бих да наставник...“. Није било неуобичајено и да су неки ученици започињали свој опис са „Типична наставница је...“, а да су у следећем параграфу прелазили на исказ „Она треба да је...“. Овакав тренд, мада у блажој форми, запажен је и кад су одговори наставника били у питању. Будући да је оваква појава, у мањој или већој мери, приметна у скоро свим земљама, поставља се питање зашто су, и поред јасно датог упутства, пропраћеног и усменим објашњењем, неки испитаници давали опис идеалног наставника. Једно од објашњења може бити да су пожељне или очекиване одлике нешто што у реалности заправо не краси наставнике без обзира одакле су, те су се испитаници усмерили на то какав би наставник требало да буде.

Још једно запажање проистекло из анализе налаза из 10 земаља тиче се чињенице да су испитаници, и поред упутства да опишу изглед наставника, ипак имали потребу да укажу на карактерна својства и понашање наставника. У овом сегменту су ученици били у већој мери критични према наставницима него кад је реч само о изгледу. Очигледно да за ученике доминантан значај имају социоемоционални аспекти наставе, али и да су карактерна својства наставника и односи које остварују с ученицима управо сегменти у којима се опажање типичног и идеалног наставника највише и разликује.

На основу спроведеног истраживања могу се извести одређене импликације за васпитно-образовну праксу. Наставник засигурно има веома значајну улогу у формирању личности ученика. Изглед и понашање наставника за ученике представљају модел који опонашају, а његове ставове и систем вредности следе и усвајају. Наставници би требало да буду свесни ове чињенице, па би у складу с тим морали да воде рачуна о сопственом изгледу и утиску који на друге остављају. Међутим, очигледно је да је изглед наставника сложен феномен, који се не може свести само на, примера ради, начин облачења или израз лица, већ обухвата шири спектар појединачних елемената на основу чијег садејства се формира доживљај појавности наставника. Слика наставника је нераскидиво повезана с опажањем особина личности наставника и његовог односа с ученицима, чиме се потврђује важност социоемоционалне климе у васпитно-образовном процесу. Афирмативан став ученика према изгледу наставника – његовом стилу одевања или фацијалној експресисји, снажно је условљен доживљајем наставника као личности која, пре свега, треба да има подржавајући и позитиван емоционални однос са ученицима. Такође, импликације добијених налаза тичу се и друштвеног статуса просветних радника, који нужно

треба унапредити. Задовољство наставника материјалном надокнадом и положајем који заузимају у друштву има утицаја на њихову мотивисаност, ентузијазам и посвећеност послу, што се, опет, одражава на ставове према наставницима и углед наставничке професије.

*Napomena: Članak je nastao kao rezultat rada na projektu Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja“ (br. 179060), čiju realizaciju podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011-2014).*

## Литература

- Calogiannakis, P. et al. (2012): Teacher visual image: The case of Greece, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (68-87). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Canales Rodriguez, E. L. et al. (2012): Teacher image in different educational contexts: The case of Mexico, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (158-173). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Duridanov, L. & Popvasileva, T. (2012): Typical image of the teacher in Bulgaria: The secrets of body language, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (86-107). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Gul Khattak, S. (2012): The visual image of Pakistan teacher: Myths and realities, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (144-157). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Gul Khattak, S. (2012): The visual image of teacher: An English perspective, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (20-23). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Joseph, P. B. & Burnaford, G. E. (eds.) (2001): *Images of schoolteachers in America*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kalke, B. (2012): The visual image of the teacher in Latvia, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (106-125). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Kestere, I. et al. (eds.) (2012a): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives*. Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Kestere, I. et al. (2012b): The image of the teacher: Reality and wishful thinking, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (174-183). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Lozano, R. & Kizilaslan, I. (2012): Education in Turkey: Sentimentality meets the realities of the teaching profession, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (126-144). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Skubic Ermenc, K. (2012): The twofold image of the teacher of a typical teacher in Slovenia, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (50-67). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.
- Spasenović, V. (2012): The visual image of the teacher: A Serbian perspective, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (34-49). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.

- UNESCO's Institute for Statistics (n.d.), dostupno na adresi: [http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=3344&IF\\_Language=eng](http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=3344&IF_Language=eng) (posećeno 17. 7. 2012.)
- Vick, M. (2000): What does a teacher look like? *Pedagogica Historica*, No. 1, 247-263.
- Влада Републике Србије (2011): Одговори на упитник Европске комисије, доступно на адреси: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html> (posećeno 7. 12. 2011.).
- Вујисић Живковић, Н. и сар. (2006): Идеал доброг наставника, *Педагогија*, бр. 1, 86-99.
- Weber, S. & Mitchell, C. (1998): *That's Funny, You Don't Look Like a Teacher: Interrogating Images and Identity in Popular Culture*. London, Washington, D.C.: The Falmer Press.
- Wolhuter, C. et al. (2012): The dual image of the South African teacher, in I. Kestere et al. (eds.): *The visual image of the teacher: International comparative perspectives* (24-33). Riga: SIA Izdevnieciba RaKa.

*Подаци о аутору:*

*Вера Спасеновић, доктор педагошких наука, доцент на предметима Школска педагогија, Компаративна педагогија и Педагошко саветовање и професионална оријентација Филозофски факултет у Београду Одељење за педагогију и андрагогију, [vspaseno@f.bg.ac.rs](mailto:vspaseno@f.bg.ac.rs)*